

K o l s o n V a j t h e d

**MOMCI IZ
NIKLA**

Prevela
Dijana Radinović

■ Laguna ■

Naslov originala

Colson Whitehead
THE NICKEL BOYS

Copyright © 2019 by Colson Whitehead

Translation copyright © 2020 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Ričardu Nešu

Prolog

Čak i u smrti momci su bili problem.

Tajno groblje ležalo je na severnoj strani *Niklovog* zemljišta, na neravnom polju zaraslom u travu između stare štale i školskog smetlišta. To jutro zemlje nekad je bilo pašnjak, u doba kad je škola imala mlekaru i prodavala mleko lokalnim mušterijama u okviru programa Države Floride kako izdržavanje momaka ne bi previše opteretilo poreske obveznike. Graditelji poslovnog kompleksa planirali su da na tom polju naprave trg sa četiri fontane i betonskim muzičkim paviljonom za povremene koncerte. Pronalazak leševa bio je skupa komplikacija i za građevinsku kompaniju, koja je čekala da dobije urbanističku dozvolu, i za državno tužilaštvo, koje je nedavno zaključilo istragu o navodnom zlostavljanju. Sada su morali da sprovedu novu istragu, da utvrde identitet preminulih i uzrok njihove smrti, pa se više nije moglo znati kad će to prokleta mesto moći da se raskrči, savni

sa zemljom i izbriše iz istorije, za šta su svi smatrali da je odavno trebalo uraditi.

Svi su momci znali za to užasno mesto. Ali morala je da dođe jedna studentkinja sa Univerziteta Južne Floride i da to objavi svetu, decenijama nakon što je prvi momak vezan u džak od krompira i bačen tamo. Kad su je pitali kako je uočila grobove, Džodi je rekla: „To mi tlo nije izgledalo kako treba.“ Utonula zemlja, raštrkano rastinje. Džodi i ostali studenti arheologije mesecima su iskopavali zvanično školsko groblje. Država nije mogla da proda imanje dok se posmrtni ostaci ne prenesu kako treba, a studentima arheologije bila je potrebna praksa na terenu. Uzeli su kočiće i žicu i isparcelisali polje, pa svaku parcelu prekopali lopaticama i bagerima. Pošto su prosejali zemlju, na tacnama im se našla zagonetna zbirka kostiju, šnala za kaiš i flašica od soka.

Momci iz *Nikla* prozvali su zvanično groblje But hil* po filmovima koje su gledali na subotnjim matineima pre nego što su poslani u školu i lišeni takve razonode. Taj se nadimak zadržao generacijama, i kod mladih studenata Univerziteta Južne Floride, koji u životu nisu gledali vestern. But hil se nalazio s druge strane padine u severnom delu kampusa. Beli betonski krstovi kojima su grobovi bili obeleženi presijavali su se po sunčanom danu. U dve trećine krstova bila su urezana imena; ostali su bili prazni. Identifikacija je bila teška, ali mladi arheolozi su

* U prevodu Brdo čizama. Čest naziv grobalja na nekadašnjem Divljem zapadu jer su na njima mahom sahranjivani kauboji koji su „umrli sa čizmama na nogama“, to jest nasilnom smrću. (Prim. prev.)

se međusobno utrkiivali, te polako ali sigurno napredovali. Pretragom školske dokumentacije, iako nepotpune i nesređene, uspjeli su da utvrde ko je bio VILI 1954. Izgoreli posmrtni ostaci pripadali su stradalima u požaru u domu. Upoređivanje DNK sa živim srodnicima kojima su studenti uspjeli da uđu u trag ponovo je povezalo mrtve sa svetom koji je nastavio da živi bez njih. Od četrdeset i tri leša nije identifikovano sedam.

Studenti su poređali bele betonske krstove na gomilu pored iskopine. Kad su se jednog jutra vratili da nastave s radom, videli su da ih je neko slomio u paramparčad i razmrskao.

But hil je puštao svoje momke jednog po jednog. Džodi je bila ushićena kad je ispirajući crevom jedan rov naišla na neke artefakte i pronašla svoje prve posmrtne ostatke. Profesor Karmajn joj je rekao da je koščica na njenom dlanu najverovatnije pripadala rakunu ili nekoj drugoj sitnoj životinji. Tajno groblje joj je to nadoknadilo. Nabasala je na njega dok je tumarala po imanju pokušavajući da uhvati jači signal za mobilni. Profesor ju je podržao da poslušaj svoj instinkt zbog nepravilnosti pronađenih na But hilu, svih onih slomljenih i razlupanih lobanja, rebara punih sačme. Ako su posmrtni ostaci sa zvaničnog groblja bili sumnjivi, kakva li je tek sudbina zadesila one pokopane u neobeležanim grobnicama? Dva dana kasnije psi tragači koji pronalaze leševe i radarski snimci dali su im potvrdu. Nije bilo belih krstača, nije bilo imena. Samo kosti koje su čekale da ih neko pronađe.

„I ovo su nazivali školom“, kazao je profesor Karmajn. Mnogo toga može da se sakrije u jutru zemlje.

Jedan od momaka ili neko od njihovih rođaka dojavio je medijima. Studenti su tad već, posle brojnih razgovora, uspostavili odnose sa nekima od momaka. Momci su ih podsećali na nabusite stričeve i krute likove iz njihovog starog kraja, ljude koji bi malo smekšali kad ih bolje upoznaš, ali su u srži uvek ostajali tvrdi. Studenti arheologije kazali su momcima za drugo groblje i obavestili srodnike mrtve dece koju su iskopali, a onda je lokalna televizijska stanica iz Talahasija poslala reportera. Mnogi momci su i ranije govorili o tajnom groblju, no kako je to uvek bilo s *Niklom*, niko im nije verovao dok to neko drugi nije rekao.

Priča je dospela i u nacionalne medije i ljudi su prvi put videli pravu sliku popravne škole. *Nikl* je bio zatvoren pre tri godine i to je objašnjavalo zadržavanje zemljište i uobičajen tinejdžerski vandalizam. Čak i najnedužniji prizori – kantine ili fudbalskog terena – delovali su zloslutno, nije bilo potrebe za fotografskim varkama. Snimci su bili uznemirujući. Senke su se vukle i poigravale po ćoškovima, a svaka mrlja ili trag ličili su na sasušenu krv. Kao da je svaka slika snimljena kamerom razotkrivala svoju mračnu prirodu kad se pojavila, u kameru je ulazio *Nikl* koji se video, a iz nje izlazio onaj koji nije.

Ako se to dešavalo sa bezazlenim mestima, šta mislite, kako su onda izgledala ona zlokobna mesta?

Momci iz *Nikla* su bili jeftiniji od dama za razonodu, a više su pružali za novac, ili su bar tako govorili. Zadnjih godina neki bivši đaci oformili su grupe podrške, ponovo se povezali preko interneta i sastajali po kafanama i u *Mekdonaldu*. Za nečijim kuhinjskim stolom posle sat vremena vožnje. Zajedno su se bavili svojom fantomskom

arheologijom, kopali kroz decenije i sklapali deliće i artefakte minulih dana. Svako je prilagao svoj delić. *Govorio je: doći ću ti kasnije u posetu. Klimave stepenice podruma u školi. Krv mi je u patikama šljapkala između prstiju.* Sastavljali su te fragmente i dobijali potvrdu da su prošli kroz iste strahote: Ako je tako bilo tebi, bilo je i drugima i više nisi sam.

Veliki Džon Hardi, penzionisani prodavac tepiha iz Omahe, vodio je sajt o momcima iz *Nikla* sa aktuelnim vestima. Obavestio je ostale o peticiji da se pokrene nova istraga i da će vlada uputiti zvanično izvinjenje. Trepćuća digitalna aplikacija pokazivala je koliko doniranog novca pristiže za predloženu izgradnju memorijala. Pošalješ li Velikom Džonu svoju priču o vremenu provedenom u *Niklu*, objaviće je sa sve tvojom fotografijom. Kad prosle-diš link porodici, to je bio način da im kažeš „ovde sam stvoren“. Objašnjenje i izvinjenje.

Godišnje okupljanje, sad već peto po redu, bilo je čudno, ali i neophodno. Momci su sad već bili stari ljudi, sa ženama i bivšim ženama i decom sa kojima jesu ili nisu razgovarali, sa nepoverljivom unučadi koja im je ponekad dovođena i onom koju su im branili da vide. Uspeli su da stvore nekakav život posle odlaska iz *Nikla* ili se nikad nisu uklopili u normalan svet. Poslednji pušači cigareta za koje nikad niste čuli, ljudi kojima više nije bilo pomoći, večito na ivici nestanka. Mrtvi u zatvoru ili u stanju raspada u sobama koje su uzimali u nedeljni najam, smrznuti u šumi nakon što su popili terpentin. Ti ljudi su se sastajali u sali za konferencije u *Elenor garden inu* da se ispričaju, pa bi se potom u koloni odvezli do *Nikla* u mučan obilazak.

Momci su, kako kad, nekih godina imali dovoljno snage da pođu onim izbetoniranim prilazom za koji su znali da ih vodi do strašnog mesta, a nekih nisu. Izbegavali bi zgradu ili gledali pravo u nju, u zavisnosti od rezerva snage koje su tog jutra imali. Veliki Džon je posle svakog okupljanja objavljivao izveštaj za one koji nisu mogli da dođu.

U Njujorku je živeo jedan momak iz *Nikla* po imenu Elvud Kertis. On bi s vremena na vreme potražio na internetu staru popravnu školu, da vidi ima li kakvih novosti, ali nije dolazio na okupljanja i nije se upisivao ni na kakve liste iz brojnih razloga. Koja je svrha toga? Odrasli su ljudi. Šta, dodaju jedni drugima papirnate maramice? Jedan od momaka objavio je na sajtu priču kako se jedne noći parkirao ispred Spenserove kuće i satima gledao u njegove prozore, u siluete u kući, pa na kraju odgovorio sebe od osvete. Napravio je bio svoj kožni kaiš da ga upotrebi na glavnom nadzorniku. Elvudu to nije bilo jasno. Kad si već dotle stigao, trebalo je da obaviš posao do kraja.

Kad su pronašli tajno groblje, znao je da mora da se vrati. Kedrovi što su se nadvijali nad televizijske reportere prizvali su mu u sećanje vrelinu na koži, cvrčanje cvrčaka. Nije to bilo tako daleko. Nikad i neće biti.

PRVI DEO

Prvo poglavlje

Na Božić 1962. Elvud je dobio najbolji poklon u životu iako su mu ideje koje mu je usadio u glavu donele propast. *Martin Luter King na Sionu* bio je jedini album koji je imao i nije ga skidao s gramofona. Njegova baba Harijet imala je nekoliko ploča s gospelom, koje je puštala samo kad bi svet smislio neki nov gnusan način da je muči, a Elvudu nije bilo dopušteno da sluša ni *Motaun* grupe niti slične popularne pesme jer su ih smatrali nemoralnim. Svi ostali pokloni koje je te godine dobio bili su odeća – nov crveni džemper, čarape – i Elvud je i njih nosio dok ih nije iznosio, ali ništa nije bilo toliko rabljeno koliko ploča. Svaka ogrebotina koju je tokom meseci zadobila bila je trag njegovog prosvetljenja, označavala trenutak kad je pronikao u značenje reči velečasnog. Krckanje istine.

U kući nisu imali televizor, ali su govori doktora Kinga bili tako živopisna hronika – sadržali su sve što su crnci ikad bili i sve što će on biti – da ploča nimalo

nije zaostajala za televizijom. Bila je možda čak i bolja, grandioznija, poput onog ogromnog ekrana u drajv-in bioskopu *Dejvis*, u kom je dvaput bio. Elvud je sve video: Afrikance koji ispaštaju zbog belaćkog greha ropstva, crnce potlačene i unižene segregacijom, i one blistave prizore koji će tek doći, kad će sva ta mesta nedostupna njegovoj rasi biti otvorena.

Govori su snimani po brojnim gradovima, u Detroitu, Šarlotu, Montgomeriju, te su povezivali Elvuda sa borbom za građanska prava širom zemlje. Zbog jednog se govora čak osećao kao da je član porodice King. Sva su deca čula za Grad zabave, bila su tamo ili zavidela nekome ko je bio. U trećem govoru na A strani ploče doktor King je govorio o tome kako je njegova ćerka žudela da ode u luna-park na Stjuartovoj aveniji u Atlanti. Jolanda je preklinjala roditelje da je vode tamo kad god bi videla veliki reklamni pano sa auto-puta ili reklamu na televiziji. Doktor King je morao da joj svojim dubokim tužnim glasom objasni kako obojeni dečaci i devojčice ne mogu tamo da uđu zbog sistema segregacije. Morao je da joj kaže kako pogrešan način razmišljanja nekih belaca – ne svih belaca, ali sasvim dovoljnog broja – daje tom sistemu moć i validnost. Savetovao je svojoj ćerki da se odupre iskušenju mržnje i ogorčenja i uveravao je rečima: „Iako ne možeš da uđeš u Grad zabave, hoću da znaš da vrediš jednako koliko i oni koji to mogu.“

To je bio Elvud – jednako vredan kao i svi. Četiristo kilometara južno od Atlante, u Talahasiju. Ponekad je viđao reklamu za Grad zabave kad je odlazio u posetu rođacima u Džordžiji. Vrteške i vozići i vesela muzika,

razdragana bela deca što čekaju u redu ispred tobogana smrti i mini-golfa. Vežite se, polećemo raketom na Mesec! Besplatan ulaz za odlične đake, kazali su u reklamama, treba samo da donesu pečatiranu potvrdu od učitelja. Elvud je imao sve petice i pomno je čuvao svoje knjižice za dan kad se Grad zabave otvori za svu božju decu, kako je doktor King obećao. „Čitav mesec ću bez problema svaki dan besplatno ulaziti“, kazao je babi dok je ležao na tepihu u dnevnoj sobi i prstom prelazio preko pohabanog dela.

Njegova baba Harijet uzela je taj tepih iz uličice iza hotela *Ričmond* nakon što su ga nedavno renovirali. Sekretar u njenoj sobi, stočić kraj Elvudovog kreveta i tri lampe takođe su bili izbačeni. Harijet se zaposlila u *Ričmondu* u svojoj četrnaestoj godini, gde je s majkom radila kao spremačica. Kad je Elvud pošao u gimnaziju, gospodin Parker, upravnik hotela, kazao je Harijet da će tako pametnog malog uzeti za portira kad god ovaj to poželi, a kad je dečko počeo da radi u *Markonijevoj prodavnici duvana i cigara*, belac se silno razočarao. Gospodin Parker je uvek bio dobar prema njihovoj porodici, čak i pošto je morao da otpusti Elvudovu majku zbog krađe.

Elvud je voleo *Ričmond* i voleo je gospodina Parkera, ali pomisao da će se i četvrta generacija njegove porodice naći na platnom spisku hotela unosila mu je neki nemir koji nije umeo da opiše. I to još pre enciklopedija. Kad je bio mlađi, posle škole bi sedeo na gajbi u hotelskoj kuhinji i čitao stripove i romane o braći Hardi dok bi njegova baba čistila i ribala gore na spratu. Kako su ga oba roditelja napustila, Harijet je više volela da joj devetogodišnji unuk bude u blizini nego sam kod kuće. Gledajući Elvuda

među muškim osobljem u kuhinji, Harijet bi pomislila kako su ta popodneva svojevrsna škola, da je dobro da bude u muškom društvu. Kuvari i konobari prihvatili su dečaka kao maskotu, igrali se s njim žmurke i prenosili mu sumnjive životne mudrosti o svemu i svačemu: kakvi su belci, kako da se ophodi s devojkama za zabavu, gde je najbolje sakriti novac u kući. Elvud često nije razumeo šta mu to stariji ljudi govore, ali bi žustro zaklimao glavom, pa se vratio svojim avanturističkim pričama.

Kad bi prošla gužva, Elvud bi ponekad izazivao sudopere da se takmiče s njim ko će brže obrisati sudove, a oni bi ga puštali da ih pobeđi, pa se pravili da su silno razočarani što je bolji od njih. Voleli su da vide osmeh na njegovom i licu i neobičnu ushićenost kad god bi pobeđio. A onda se osoblje promenilo. Novi hoteli u centru grada odvlačili su radnike, kuvari su dolazili i odlazili, a nekolicina konobara nije se vratila na posao kad je kuhinja ponovo otvorena posle renoviranja zbog poplave. Sa osobljem se promenilo i Elvudovo takmičenje, simpatična igra prerasla je u pokvarenu prevaru. Novim sudoperama su došapnuli da će unuk jedne spremačice uraditi njihov posao samo ako mu se to predstavi kao igra, pa da bace oko. Ko je taj ozbiljan dečak koji se mota po hotelu dok se ostali ubijaju od posla, koga gospodin Parker miluje po glavi kao da je prokleta kućence i koji ne vadi nos iz stripova kao da nema nijednu brigu na svetu? Novi muškarcu u kuhinji imali su sasvim drugačije savete za malog dečaka, prenosili su mu svoje životno iskustvo. Elvud nije znao da se suština takmičenja promenila. Kad bi izazvao nekoga, svi su u kuhinji krili smejuljenje.

Elvud je imao dvanaest godina kad su se pojavile enciklopedije. Jedan pikolo, pomoćnik kelnera, dovukao je gomilu kutija u kuhinju i pozvao osoblje da se okupi. Elvud se progurao među njih. Bio je to komplet enciklopedija koje je neki trgovački putnik ostavio gore u sobi. Brojne su se legende pronosile o dragocenostima koje su bogati belci zaboravljali po sobama, ali takav je plen retko kad stizao dole do njih. Kuvar Barni je otvorio prvu kutiju i izvadio kožni tom *Fišerove Opšte enciklopedije, A–Be*. Pružio ga je Elvudu, koji se iznenadio koliko je težak, cigla od knjige sa ivicama stranica obojenim u crveno. Dečak je uzeo da prelistava knjigu, čkiljio u sitne reči – *Arhimed, Argonaut, Arhont* – i zamislio sebe kako na kauču u dnevnoj sobi prepisuje reči koje mu se dopadnu. Reči koje su izgledale zanimljivo na stranici ili su zanimljivo zvučale onako kako je on mislio da se izgovaraju.

Pikolo Kori je pitao ko želi njegovo pronađeno blago – nije znao da čita niti je u skorijoj budućnosti namera- vao to da nauči. Elvud se javio. S obzirom na to kakav je svet radio u kuhinji, teško je bilo zamisliti da bi iko drugi poželeo enciklopediju. A onda se javio Pit, jedan od novih sudopera, i rekao da će se takmičiti s njim za knjige.

Pit je bio trapavi Teksašanin koji je počeo da radi u hotelu pre dva meseca. Najpre je primljen da rasklanja suđe sa stolova, ali su ga posle nekoliko incidenata preba- cili u kuhinju. Većito se osvrtao preko ramena dok je radio kao da se plaši da neko motri na njega, i nije bio mnogo pričljiv, ali su ostali u kuhinji s vremenom počeli da mu pričaju viceve i šale zbog njegovog promuklog smeha. Pit

je otro ruke o pantalone i rekao: „Imamo vremena pre nego što počnu da služe večeru, ako si voljan.“

U kuhinji je priređeno pravo-pravcato takmičenje. Najveće dotad. Nabavili su štopericu i dali je Leniju, sedokosom konobaru koji je više od dvadeset godina radio u hotelu. Leni je pomno vodio računa o svojoj crnoj uniformi i tvrdio da je uvek najbolje odeven čovek u sali za obedovanje i da baca u zasenak bele goste. S obzirom na njegovu pedantnost, biće odličan sudija. Naslagane su dve gomile od po pedeset tanjira, koji su prethodno propisno oprani pod budnim okom Elvuda i Pita. Dva pikola bila su sekundanti u tom dvoboju, sa spremnom suvom krpom u ruci kad im je ovi zatraže. Kod kuhinjskih vrata postavljena je straža za slučaj da naiđe upravnik.

Iako nije bio sklon razmetanju, Elvud za četiri godine nijednom nije izgubio u takmičenju u brisanju sudova i na licu mu se videlo samopouzdanje. Pit je pak izgledao usredsređeno. Elvud u Teksašaninu nije video pretnju pošto ga je u svim prethodnim takmičenjima nadbrisoao. A i Pit se nije ljutio kad gubi.

Leni je počeo da odbrojava i na „tri, četiri sad!“ obojica su se bacila na posao. Elvud se držao metoda koji je s godinama usavršio, mehaničkog i nežnog. Nikad mu nijedan tanjir nije iskliznuo iz ruke ili se okrnjio jer ga je prebrzo spustio na pult. Dok su kuhinjski radnici klicali i bodrili ih, Elvud se unervozio videvši da Pitova gomila obrisanih tanjira brzo raste. Teksašanin je bio u prednosti, ispoljio je neku novu snagu. Publika je zadivljeno cičala. Elvud je ubrzao, nošen slikom enciklopedija u svojoj dnevnoj sobi.

Leni je povikao: „Stop!“

Elvud je pobedio za jedan tanjir. Ljudi su klicali i smejali se i razmenjivali poglede čije će značenje Elvud tek kasnije shvatiti.

Harold, jedan od pikola, potapšao je Elvuda po leđima. „Rođen si za pranje sudova, pametnjakoviću.“ Cela kuhinja je prasnula u smeh.

Elvud je vratio tom A–Be u kutiju. Bila je to lepa nagrada.

„Zasluzio si je“, kazao mu je Pit. „Nadam se da će ti biti od koristi.“

Elvud je zamolio šefa čistačkog osoblja da kaže njegovoj babi da je otišao kući. Jedva je čekao da vidi njen izraz lica kad bude ugledala elegantne i otmene tomove enciklopedije na polici za knjige. Poguren je dovukao kutije do autobuske stanice u Ulici Tenesi. Gledajući s druge strane ulice – ozbiljan momčić koji vuče breme sveg znanja sveta – čovek bi, samo da je Elvud bio beo, pomislio da je pred njim prizor kakav bi naslikao Norman Rokvel.

Kad je stigao kući, Elvud je povadio knjige o braći Hardi i Tomu Sviftu iz zelene police u dnevnoj sobi i uzeo da raspakuje kutije. Zastao je kod toma *Ga* jer ga je zanimalo da vidi kako su pametni ljudi iz izdavačke kuće *Fišer* objasnili pojam *galaksija*. Stranice su bile prazne – sve do jedne. Svaki tom u prvoj kutiji bio je potpuno prazan osim onog što ga je video u kuhinji. Otvorio je i preostale dve kutije sav zajapuren u licu. Sve su knjige bile prazne.

Kad se njegova baba vratila kući, zavrтела je glavom i kazala mu da su to možda knjige s greškom ili samo probni primerci, uzorci koje je akviziter pokazivao mogućim kupcima da vide kako bi ceo komplet izgledao u njihovoj kući. Te noći kad je legao u krevet, misli su mu se neprestano